

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 5.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.5.5>

УДК 352/354: 340.6

К. І. Ровинська,

к. держ. упр., доцент, доцент кафедри державознавства, права і європейської інтеграції, Національний університет «Одеська політехніка»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1334-3112>

Ю.О. Ровинський,

д. ю. н., доцент, професор кафедри державознавства, права і європейської інтеграції, Національний університет «Одеська політехніка»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6134-4825>

СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ДЕРЖАВНА ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

K. Rovynska,

*PhD in Public Administration, Associate Professor,
Docent, State Studies, Law and European Integration,
Odessa polytechnic national university*

Y. Rovynskyu,

*Doctor of Law, Associate Professor,
Professor of the Department State Studies, Law and European Integration,
Odessa polytechnic national university*

FORENSIC MEDICAL EXAMINATION AS A STATE GUARANTEE OF PROTECTION OF RIGHTS IN THE FIELD OF HEALTH CARE

У статті досліджено судово-медичну експертизу як інституціонально-організаційну державну гарантію захисту права та свобод учасників медичних правовідносин в якій встановлена державна монополія на проведення. Обґрунтовано, що пріоритетним напрямом держави є гарантування кожному право на охорону здоров'я, медичну допомогу, а також створення державою умов для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування та надання безоплатної медичної допомоги у державних і комунальних закладах охорони здоров'я. В цьому аспекті, акцентовано увагу, що невиконання чи неналежне виконання своїх професійних обов'язків медичним працівником не тільки порушує конституційне право громадян на медичну допомогу, але й нерідко призводить до несприятливих наслідків для пацієнта, завдаючи шкоди його здоров'ю чи життю. Це, в свою чергу значно погіршує ефективність медичної допомоги і негативно впливає на всю систему охорони здоров'я в державі. З'ясовано, що особливу роль для настання юридичної відповідальності необхідна наявність причинно-наслідкового зв'язку між вчиненням певних дій (бездіяльності) медичного працівника та настанням шкоди для здоров'я пацієнта, яку відіграє судово-медична експертиза. Встановлено, що держава приймає на себе повну відповідальність за об'єктивність та професійність проведення такої експертизи, а також дотримання та захист прав та свобод учасників, в нашому випадку, медичних правовідносин, встановлюючи державну монополію на її проведення.

The article examines forensic medical examination as an institutional-organizational state guarantee of protection of the rights and freedoms of participants in medical legal relations, in which a state monopoly is established. It is substantiated that the priority direction of the state is to guarantee everyone the right to health care, medical care, as well as the creation by the state of conditions for effective and accessible medical care for all citizens and the provision of free medical care in state and communal health care institutions. In this aspect, it is emphasized that failure or improper performance of professional duties by a medical worker not

only violates the constitutional right of citizens to medical assistance, but also often leads to adverse consequences for the patient, causing damage to his health or life. This, in turn, significantly worsens the effectiveness of medical care and negatively affects the entire health care system in the country. It has been found that the presence of a cause-and-effect relationship between the performance of certain actions (inaction) of a medical worker and the occurrence of harm to the patient's health, which is played by the forensic medical examination, plays a special role for the onset of legal liability. It has been established that the state assumes full responsibility for the objectivity and professionalism of conducting such an examination, as well as the observance and protection of the rights and freedoms of the participants, in our case, medical legal relations, establishing a state monopoly on its conduct. Currently, organizational support for public management and administration of forensic medical examination is provided by the Ministry of Health, which is the main body in the system of central executive bodies that ensures the formation and implementation of state policy in the field of health care and ensures the formation and implementation of state policy in the relevant areas. In the field of health care, the Ministry of Health organizes and directly manages the process of conducting forensic medical and forensic psychiatric examinations in the state.

Ключові слова: державні гарантії, судово-медична експертиза, охорона здоров'я, захист прав, юридична відповідальність, медичний працівник

Keywords: state guarantees, forensic medical examination, health care, protection of rights, legal responsibility, medic

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Одним з пріоритетних напрямів публічного управління та адміністрування є піклування про здоров'я громадян і забезпечення його охорони. «Людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» – так задекларовано у ст.3 Конституції України. Згідно із цим

держава гарантує громадянам реалізацію їх прав у сфері охорони здоров'я, а ст. 8 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» зазначає, що держава забезпечує захист цього права [102, 149].

Виключне значення в охороні конституційних прав громадян України на життя та здоров'я відіграє своєчасна і кваліфікована медична допомога. Професійна медична діяльність, яка здійснюється належним чином, є одним з головних чинників збереження людності України та успішного розвитку держави, що, в свою чергу, зумовлює велику суспільну значимість професії лікаря. Невиконання чи неналежне виконання своїх професійних обов'язків медичним працівником не тільки порушує конституційне право громадян на медичну допомогу, але й нерідко призводить до несприятливих наслідків для пацієнта, завдаючи шкоди його здоров'ю чи життю. Це, в свою чергу значно погіршує ефективність медичної допомоги і негативно впливає на всю систему охорони здоров'я.

У випадках недбалого виконання медичним працівником своїх професійних обов'язків, що закінчилось несприятливими наслідками для хворого, чи у випадках невдалого медичного втручання, закономірно виникають скарги і претензії незадоволених осіб стосовно діагностики, лікування, догляду тощо. Все це дає підстави правоохоронним органам відкривати кримінальне провадження, в рамках якого обов'язково призначається комісійна судово-медична експертиза, яка повинна з'ясувати цілий ряд спеціальних питань, які потребують не тільки медичних знань, а і достатньої загально правової обізнаності експертів в галузі медичного законодавства.

Враховуючи коло питань, які встановлює судово-медична експертиза (встановлення причини і давності настання смерті; визначення ступеня тяжкості і характеру тілесних пошкоджень), то фактично від неї залежить доля та відповідні права кожного з учасників медичних правовідносин. Отже, на нашу думку, визначена сфера прав, свобод та інтересів людини має бути під

чітко визначеним механізмом публічного управління та адміністрування та, як наслідок, контролю держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями судово-медичної експертизи у медичних та юридичних аспектах опікувалися В. В. Франчук, В. Т. Воронов, І.Г. Галкін, В. Галуцько, Л. Головченко, І. Гора, В. Журавель, А.О. Плетенецька.

Разом з тим, питання юридичної відповідальності медичних працівників за правопорушення в сфері охорони здоров'я нашли широке відображення у працях відомих українських вчених, фахівців в галузі кримінального та медичного права, таких, як С.Б. Булеца, З.С. Гладун, Р.Ю. Гревцова, Л.Г. Дунаєвська, І.Я. Сенюта, М.В. Капустіна, С.Г. Стеценкою.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідити та обґрунтувати судово-медичну експертизу як інституціонально-організаційну державну гарантію захисту права та свобод учасників медичних правовідносин в якій встановлена державна монополія на проведення.

Виклад основного матеріалу. Стаття 3 Конституції України визнає людину, її життя і здоров'я найвищою соціальною цінністю, а стаття 49 гарантує кожному право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, а також регламентує створення державою умов для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування та надання безоплатної медичної допомоги у державних і комунальних закладах охорони здоров'я [6].

Разом з тим держава виступає гарантом захисту законних прав та свободи людини та забезпечує їх здійснення. Саме, Конституція України та чинне законодавство закріплюють за державою в особі компетентних державних органів функцію захисту прав і свобод громадян України, яка гарантує кожному право звертатися за захистом своїх порушених прав.

Аналіз сутності та змісту терміну державна гарантія, першочергово змушує звернутися до легального визначення цієї дефініції, яка визначає цей термін як спосіб забезпечення державою у повному обсязі або частково

виконання боргових зобов'язань позичальника перед кредитором, що цілком відповідає сутності поняття «гарантії» визначеної ст. 560 Цивільного кодексу України, а саме «гарант відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником» [1].

В даному дослідженні маємо намір визначити державні гарантії захисту прав у сфері охорони здоров'я в двох аспектах: правовому та організаційно-інституціональному.

Правовий аспект державних гарантій захисту прав, зокрема відшкодування шкоди, ґрунтується на основоположних правилах та нормах, які мають загальнообов'язковий характер та є основою організаційно-інституціонального аспекту. Так, стаття 7 Основ законодавства України про охорону здоров'я визначає «гарантії права на охорону здоров'я», через зобов'язання держави, згідно з Конституцією України, гарантувати всім громадянам реалізацію їх прав у сфері охорони здоров'я шляхом: а) створення розгалуженої мережі закладів охорони здоров'я; б) організації і проведення системи державних і громадських заходів щодо охорони та зміцнення здоров'я; в) фінансування надання всім громадянам та іншим визначеним законом особам гарантованого обсягу медичних послуг та лікарських засобів у порядку, встановленому законом; г) здійснення державного і можливості громадського контролю та нагляду в сфері охорони здоров'я; д) організації державної системи збирання, обробки і аналізу соціальної, екологічної та спеціальної медичної статистичної інформації; е) встановлення відповідальності за порушення прав і законних інтересів громадян у сфері охорони здоров'я [2].

У сучасних умовах децентралізації, управління зазначеною сферою розглядається як взаємодія саморегуляційних можливостей децентралізованих органів управління галузю із зовнішнім державним управлінням, яке забезпечується моніторингом та оцінюванням діяльності системи охорони здоров'я заради досягнення поставленої мети - усебічного задоволення потреб суспільства в цілому та кожного громадянина зокрема у якісній медичній допомозі [3, с. 148].

Однією з основоположних складових державних гарантій права на медичну допомогу та громадське здоров'я, важливо зазначити принцип солідарної відповідальності, який «визнає взаємну залежність та відповідальність певних територіальних громад, спільнот, сімей та окремих осіб за їх діяльність або бездіяльність щодо досягнення та підтримки найвищого рівня показників здоров'я. Держава зобов'язується залучати суб'єктів підприємницької діяльності, професійних об'єднань та громадянського суспільства для прийняття спільних рішень щодо усунення загальних загроз здоров'ю та покращення благополуччя населення» [4].

Правова гарантія захисту права у формі відшкодування шкоди у сфері охорони здоров'я визначається у спеціальному законі. Так, відповідно до статті 80 Основ законодавства України про охорону здоров'я особи, винні у порушенні законодавства про охорону здоров'я, несуть: цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством. Разом з тим, згідно з ч.5 статті 34 цього Закону лікар звільняється від відповідальності за здоров'я хворого у разі відмови останнього від медичних приписів або порушення пацієнтом встановленого для нього режиму.

Беручи до уваги відшкодування шкоди як вид відповідальності медичних працівників, варто зацентрувати увагу на основних аспектах настання цивільно-правової відповідальності, що прописані в Цивільному кодексі України. Цей вид відповідальності поділяється на два види:

– договірна відповідальність (регулюється глава 63 Цивільного кодексу України та Законом України «Про захист прав споживачів») - настає у випадку порушення медичним працівником умов договору про надання медичних послуг. Законодавство вимагає у цьому випадку, за наявності вини виконавця, відшкодування збитків (моральних та матеріальних) у повному обсязі;

– деліктна відповідальність настає у випадку неправомірного заподіяння ним шкоди під час виконання своїх професійних обов'язків.

Окремої уваги потребують умови настання вищевказаної відповідальності та, відповідно, підстави відшкодування шкоди завданої правам та інтересам пацієнта, а саме:

1. доведено факт протиправного характеру дій чи бездіяльності;
2. наявність негативного впливу на здоров'я пацієнта;
3. встановлено причинно-наслідковий зв'язок між цими фактами;
4. доведено факт вини медика.

Отже, для настання юридичної відповідальності необхідна наявність причинно-наслідкового зв'язку між вчиненням певних дій (бездіяльності) медичного працівника та настанням шкоди для здоров'я пацієнта. Встановлюючи спростовує наявність такого зв'язку саме судово-медична експертиза.

Судово-медична експертиза проводиться згідно з постановою особи, що проводить дізнання, слідчого, прокурора, судді, а також за ухвалою суду. Судово-медична експертиза вирішує питання: причина несприятливого результату чи смерті особи; підтвердження чи спростування факту наявності помилок в роботі лікаря; причини помилкових дій лікаря; наявність можливості у лікаря спрогнозувати та попередити негативні наслідки своїх вчинків; ймовірні причини настання негативних наслідків в разі правильного лікування; наявність чи відсутність порушень в організації охорони здоров'я в медичному закладі, де стався випадок. Результати цих досліджень суд враховує при встановленні розміру компенсації матеріальної шкоди.

Юридична відповідальність медичних працівників за шкоду, яка була заподіяна пацієнту, покладається на суб'єктів цивільно-правової відповідальності (гл. 82 ЦКУ). Відповідно ними визнаються: юридичні особи – медичні заклади; фізичні особи, що займаються медичною практикою. Стаття 1172 ЦКУ передбачає, що юридичні чи фізичні особи відшкодовують пацієнту шкоду, яку заподіяв його здоров'ю медичний працівник в ході виконання ним своїх професійних обов'язків. Разом з тим лікар, вина якого доведена, притягається до відповідної юридичної відповідальності. В подальшому заклад

охорони здоров'я може звертатись до винної особи з регресним позовом та вимагати від неї компенсувати повну суму заподіяної шкоди [1].

На наш погляд, підінститут судово-медичної експертизи є об'єктивним, незаангажованим інструментом захисту прав як пацієнта, якому завдано шкоди, так й лікаря, у діяннях якого відсутня причино-наслідковий зв'язок із його діянням, що можливо встановити за результатами висновку судово-медичної експертизи. В контексті такого розуміння вважаємо за важливе визначити судово-медичну експертизу як організаційно-інституційну гарантію держави в забезпеченні прав лікаря та пацієнта.

«Державність» гарантії судово-медичної експертизи визначена у п. 1.2. Інструкції про проведення судово-медичної експертизи, яка встановлює, що експертиза здійснюється на принципах законності, об'єктивності, повноти дослідження та незалежності державними установами - бюро судово-медичних експертиз [7]. Таким чином, держава приймає на себе повну відповідальність за об'єктивність та професійність проведення такої експертизи, а також дотримання та захист прав та свобод учасників, в нашому випадку, медичних правовідносин, встановлюючи державну монополію на її проведення.

На теперішній час, організаційне забезпечення публічного управління та адміністрування судово-медичної експертизи, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України» від 25.03.2015 р. № 267, забезпечується Міністерством охорони здоров'я, яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я та забезпечує формування та реалізує державну політику у відповідних сферах. В сфері охорони здоров'я МОЗ організовує та безпосередньо керує процесом здійснення в державі судово-медичних та судово-психіатричних експертиз [8].

Велике коло питань, пов'язаних із забезпеченням експертної діяльності, контролю за її якістю, правильністю та законністю видається в межах поточної діяльності наведеного вище центрального органу виконавчої влади. Наприклад,

Міністерством охорони здоров'я України ще у 1995 році було розроблено та затверджено положення МОЗ «Положення про бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних виконавчих комітетів та республіканське бюро (Автономної Республіки Крим)» від 17.01.1995 р. № 6, в якому закріплено правовий статус судово-експертних установ МОЗ. Так, відповідно до положень документу, бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних виконавчих комітетів та республіканське бюро (Автономної Республіки Крим) є державними спеціалізованими установами, що входять до структури закладів охорони здоров'я України.

Основною діяльністю бюро є проведення судово-медичних експертиз, що призначаються особою, яка проводить дізнання, слідчим, прокурором, суддею чи судом з метою дослідження на підставі спеціальних знань матеріальних об'єктів, що містять інформацію про обставини справи. До ключових завдань вказаних бюро відноситься проведення судово-медичних експертиз трупів, потерпілих осіб, речових доказів, судово-медичних експертиз за матеріалами кримінальних та цивільних справ і таке інше [9, с.145]. Крім того, важливим моментом наведеного нормативного акту є те, що в межах нього визначено адміністративну-господарську, науково-методичну та організаційну підпорядкованість бюро судово-медичних експертиз, у тому числі в питаннях контролю діяльності даних спеціалізованих установ.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.
Аналіз організаційно-правових засад підінституту судово-медичних експертиз засвідчив основоположну роль держави та публічного управління в формуванні та забезпеченні даного виду судових експертиз, що обумовлено відповідною конституційною функцією держави – піклування про здоров'я громадян і забезпечення його охорони, а також забезпечення захисту прав та свобод громадян. Гарантійність державою визначена у ряді нормативно-правових актів з питань проведення судово-медичної експертизи, а також монополією держави на її проведення. Визначення судово-медичної експертизи як однієї з державної гарантії у сфері охорони здоров'я вимагає чітку та функціонально

структуровану систему публічного управління та адміністрування. Проте сучасна система публічного управління та адміністрування даною сферою свідчить про розбалансованість та, певним чином, дубльованість повноважень органів державної влади, що стане питанням подальших наукових розвідок.

Література

1. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст. 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
3. Кульгінський Є. Механізми децентралізації державного управління системою охорони здоров'я: європейський досвід. Державне управління та місцеве самоврядування. 2015. Вип. 2. С. 147-15
4. Концепція розвитку системи громадського здоров'я. Розпорядження Кабінету Міністрів України. Концепція від 30.11.2016 № 1002-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-2016-%D1%80?find=1&text=%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82#w1_1
5. Положення про бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних виконавчих комітетів та республіканське бюро (Автономної Республіки Крим): наказ Міністерства охорони здоров'я від 17.01.1995 № 6 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0258-95>.
6. Про судову експертизу. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. ст.232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
7. Інструкція про проведення судово-медичну експертизу. МОЗ України. Інструкція від 17.01.1995 № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text>
8. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України: постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2015 № 267. Офіційний вісник України. 2015. № 38. Ст. 1141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF#Text>

9. Адміністративне право України: підручник. 2-ге вид., змін. і доп. / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Київ: Істина, 2012. 528 с.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), “The Civil Code of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (Accessed 05 May 2023).
2. Verkhovna Rada of Ukraine (1993), “Fundamentals of the Legislation of Ukraine on Health Care”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (Accessed 05 May 2023).
3. Kul'hins'kyj, Ye. (2015), “Mechanisms of decentralization of state management of the health care system: European experience”, *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 2, pp. 147-15.
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), Resolution “The concept of development of the public health system”, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-2016-%D1%80?find=1&text=%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82#w1_1 (Accessed 05 May 2023).
5. Ministry of Healthcare of Ukraine (1995), Order “Provisions on the Bureau of Forensic Examination of Health Care Departments of Regional Executive Committees and the Republican Bureau (of the Autonomous Republic of Crimea)”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0258-95> (Accessed 05 May 2023).
6. Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine “On Judicial Examination”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (Accessed 05 May 2023).
7. Ministry of Healthcare of Ukraine (1995), “Instructions on conducting a forensic medical examination”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text> (Accessed 05 May 2023).
8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Resolution “On approval of the Regulation on the Ministry of Health of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF#Text> (Accessed 05 May 2023).
9. Kolomoiets', T.O. (2012), *Administratyvne pravo Ukrainy [Administrative law of Ukraine]*, Istyna, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2023 р.